

A dark blue vertical bar on the left side of the page. A blue arrow-shaped banner points to the right from the bar, containing the date.

13 januari 2017

Nucleaire afschrikking in de Berlijncrisis

De invloed van geopolitieke ontwikkelingen
tijdens de Koude Oorlog

Bachelorscriptie

Several thin, curved lines in shades of blue and grey originate from the bottom left and curve upwards and to the right.

Lucas van den Brink

4031008

Universiteit Utrecht

Geschiedenis

Onderzoeksseminar IIIA – Crises en controverses in de
moderne geschiedenis van Duitsland, 1870-
1990 (GE3V14052)

Dr. Pim Huijnen

9166 woorden

Utrecht

Samenvatting

Deze scriptie behandelt de vraag in hoeverre geopolitieke ontwikkelingen van belang waren in de Berlijnscrisis eind jaren '50 en begin jaren '60 van de 20ste eeuw. De aandacht ligt hierbij met name op de mate waarin de theorie van nucleaire afschrikking in de Amerikaanse beleidsvoering in deze crisis meespeelde. Ook de invloed die de Cubacrisis van oktober 1962 op de situatie in Berlijn uitoefende – en omgekeerd – is in het onderzoek meegenomen. De overwegingen aan Amerikaanse zijde zijn in kaart gebracht door middel van vrijgegeven overheidsdocumenten waarin de betrokkenen redelijk vrijuit hun gedachten en motivaties lieten doorklinken. Met behulp van secundaire literatuur is een beeld geschetst van de stand van zaken in de huidige historiografie over dit onderwerp, en hoe deze scriptie zich daartoe verhoudt. Dit alles heeft geleid tot de volgende conclusies:

- Nucleaire afschrikking speelde een zeer belangrijke rol in de overwegingen aan Amerikaanse zijde gedurende de gehele periode van de Berlijnscrisis. De betrokkenen lieten hun beslissingen er duidelijk door beïnvloeden.
- Nucleaire afschrikking draaide in grote mate om perceptie; om bereid te lijken om kernwapens te gebruiken en om niet onder te doen voor de tegenstander. Dit gegeven was van directe invloed op de Amerikaanse beslissingen in zowel Berlijn als Cuba.
- De situatie in Berlijn speelde nadrukkelijk mee in de afhandeling van de Cubacrisis. Op zijn beurt werd de Berlijnkwestie weer beïnvloedt door de uiteindelijke uitkomst van de Cubacrisis. Concreet betekende dit dat het Amerikaanse ultimatum in Cuba vrijwel een direct gevolg was van de bouw van de Muur in Berlijn.
- De afhandeling van zowel de Berlijn- als de Cubacrisis, evenals de rol die nucleaire afschrikking hierin speelde, was van doorslaggevend karakter voor het verloop van de rest van de Koude Oorlog. De demonstratie van Amerikaanse standvastigheid in Cuba betekende in feite een beslissing van het gehele conflict in Amerikaans voordeel.

Inhoudsopgave

1 - Inleiding.....	3
2 – Achtergrond van de crisis.....	5
2.1 – Verloop.....	5
2.2 – Historiografie.....	6
3 – Nucleaire afschrikking in de praktijk.....	8
3.1 – Flexible response.....	8
3.2 – Reacties op flexible response.....	9
3.3 – Andere uitingen van nucleaire afschrikking.....	13
3.4 – Het belang van perceptie.....	14
4 – Berlijn en Cuba.....	16
4.1 – Wederzijdse invloed.....	16
4.2 – Betekenis oplossing Cubacrisis.....	18
5 – Conclusie.....	22
6 – Bibliografie.....	24
6.1 – Primaire bronnen.....	24
6.2 – Secundaire literatuur.....	24

1 - Inleiding

Op 10 november 1958 stelde Sovjetpremier Nikita Chroestsjov de eis aan de westerse machten om hun troepen binnen zes maanden terug te trekken uit Berlijn. Dit ultimatum vormde het begin van een drie jaar durende crisis die uiteindelijk uitmondde in de bouw van de Berlijnse Muur in 1961. De periode van 1958 tot 1961 was voor Berlijn en de rest van de wereld zo een tijd van oplopende spanningen. De confrontatie tussen Amerikaanse en Russische tanks kort na de bouw van de Muur kan zelfs gezien worden als het gevaarlijkste moment van de Koude Oorlog in Europa. Desondanks is het nooit daadwerkelijk tot een militair treffen tussen de twee grootmachten gekomen. Een mogelijke verklaring voor de relatief diplomatieke afhandeling van de crisis is de theorie van wederzijdse nucleaire afschrikking of *nuclear deterrence*. Volgens deze theorie zou militaire confrontatie tussen twee landen kunnen worden vermeden als beide nucleaire wapens hebben. Het gebruik van kernwapens zou de onderlinge vernietiging van beide partijen betekenen (*mutually assured destruction*), waardoor men eerder geneigd zou zijn om conflicten langs de diplomatieke weg op te lossen. Nucleaire afschrikking zou zo de reden zijn geweest dat de Koude Oorlog ook 'koud' bleef.¹

Dit roept de vraag op in hoeverre geopolitieke ontwikkelingen, en in het bijzonder de theorie van wederzijdse nucleaire afschrikking, effect uitoefenden op de praktijk van de Koude Oorlog. Deze kwestie wordt aan de hand van casus van de Berlijnscrisis van 1958 tot 1961 in deze scriptie behandeld. Hierbij ligt de nadruk op de Amerikaanse beleidsvoering gedurende deze periode. Bovendien wordt een breder perspectief ingenomen door ook de invloed van de oplopende spanningen in Cuba in dit onderzoek mee te nemen. De situatie in Cuba begin jaren '60 – met de mislukte invasie in 1961 en de oktobercrisis in 1962 – geldt net als de Berlijnscrisis als een van de benauwdste momenten in de Koude Oorlog. Ook hier speelde nucleaire dreiging een nadrukkelijke rol, waardoor de invloed die deze crisis heeft gehad op het Amerikaanse beleid in Berlijn en andersom inzichten kan bieden in de praktijk van nucleaire afschrikking.

De crises in Berlijn en Cuba maken de periode eind jaren '50 en begin jaren '60 tot een tijdsbestek waarover veel is geschreven.² De meeste beschouwingen van de Berlijnse situatie maken echter onderdeel uit van boeken die de Koude Oorlog of de ambtsperiode van de Amerikaanse president John F. Kennedy in het algemeen behandelen. Er zijn weinig studies te vinden die specifiek stilstaan bij de Berlijnscrisis zelf. Ook de theorie van nucleaire afschrikking komt hierbij op momenten wel aan bod, maar vormt niet het uitgangspunt waar vanuit de crisis benaderd wordt.³ De bedoeling van deze scriptie is dan ook om de Berlijnscrisis nadrukkelijk vanuit het oogpunt van deze theorie te benaderen. Een beter inzicht in de rol die nucleaire afschrikking speelde kan zorgen voor een beter begrip van 'Berlijn' in het verloop van de Koude Oorlog. Het is bovendien interessant om na te gaan in hoeverre de theorie niet alleen op het bestuursniveau van Kennedy doorwerkte, maar ook tot op lagere niveaus een uitwerking had. Zo ontstaan hopelijk nieuwe inzichten in de plaats van de Berlijnscrisis in de Koude Oorlog in het algemeen. Bovendien vormt de theorie van nucleaire afschrikking ook vandaag de dag voor veel naties nog een reden voor het opleveren van kernwapens. De kwestie of deze theorie in de praktijk ook standhoudt is dus nog altijd relevant. Hoewel de Berlijnse crisis slechts één casus is kan een beschouwing hiervan hopelijk wel enkele nuttige inzichten opleveren die ook voor het nucleair beleid in de huidige tijd interessant kunnen zijn. De relevantie hiervan wordt wel duidelijk wanneer men ziet hoe vaak bij de huidige oplopende spanningen tussen Rusland en het westen naar de Koude Oorlog wordt verwezen. Ook de periode van (onderhandeling over) ontmanteling van kernwapens is inmiddels

¹ Joseph M. Siracusa, *Nuclear weapons: a very short introduction* (Oxford 2008), pp. 61-62.

² Zie hoofdstuk '2 – Achtergrond van de crisis', pp. 6-7 in deze scriptie.

³ Ibid.

door zowel de Verenigde Staten als Rusland ingeruild voor een modernisering van het kernarsenaal. Onder deze omstandigheden van een nieuwe wapenwedloop kan een beter inzicht in de praktijk van nucleaire afschrikking dus als bijzonder relevant gezien worden.

Naast secundaire literatuur over de Berlijnscrisis en diens achtergronden wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van primaire bronnen die het Amerikaanse beleid tijdens de hierboven genoemde periode betreffen. Deze bronnen bestaan uit vrijgegeven documenten afkomstig van verschillende Amerikaanse ministeries en agentschappen en zijn verzameld en gepubliceerd door het Amerikaanse *Digital National Security Archive*. Voorbeelden zijn o.a. diplomatieke correspondenties en interne rapporten. Omdat hierbij sprake is van voorheen geclassificeerde documenten spreken de betrokkenen relatief vrijuit over hun ervaringen, motivaties, en zorgen. Aan de hand van dergelijke bronnen die inzicht geven in het beleidsmakingsproces tijdens de crisis kan zo de rol worden achterhaald die nucleaire dreiging hierin speelde. De theorie van nucleaire afschrikking kan hierbij gezien worden als meer dan slechts een methodologisch hulpmiddel. De betrokkenen waren zich van de theorie bewust en refereren er expliciet aan.

Zoals bij elke verzameling primaire bronnen is ook hier echter sprake van enkele beperkingen. Zo is door het Digital National Security Archive al een selectie gemaakt van welke bronnen binnen deze collectie passen. Bij documenten die hierbuiten vallen gaat het echter vooral om zaken die voor dit onderzoek irrelevant zijn, zoals de interne aangelegenheden van West-Berlijn. Ook zijn enkele documenten van met name de regeerperiode van John F. Kennedy en bepaalde documenten van de Central Intelligence Agency nog altijd niet vrijgegeven. Voor een beperkt aantal andere bronnen geldt dat bepaalde passages of woorden zijn zwartgemaakt. Er is geprobeerd om deze documenten zoveel mogelijk te vermijden of om alternatieve bronnen te vinden. Dit alles kan er echter wel voor zorgen dat het soms lastig is om een volledig beeld te vormen van het Amerikaanse beleidsproces. Dit gegeven zal dus in acht genomen moeten worden bij de resultaten van dit onderzoek. Desalniettemin bestaat de database uit zo'n 3.000 documenten. De optie om hierin op basis van onderwerp te selecteren maakt het mogelijk er een meer hanteerbare selectie van te maken. De eenmaal geselecteerde bronnen zullen vooral worden geanalyseerd op basis van de mate waarin de theorie van nucleaire afschrikking erin valt terug te zien.

Ter onderbouwing van de eerder vermelde positionering van deze scriptie in de historiografie over de Koude Oorlog wordt hiervan in het eerste hoofdstuk een overzicht gegeven. Het tweede hoofdstuk beslaat de weergave van het Amerikaanse beleid aan de hand van de eerdergenoemde primaire bronnen. In het derde hoofdstuk worden tenslotte de gebeurtenissen in Cuba meegenomen om het geheel in een breder perspectief te plaatsen.

2 – Achtergrond van de crisis

In dit hoofdstuk wordt het verloop en de achtergrond van de Berlijnscrisis kort uiteengezet. Een overzicht van de meest significante werken die hierover zijn geschreven dient vervolgens om de positie van deze scriptie ten opzichte van deze traditie vast te stellen. Dit alles moet de lezer van genoeg achtergrondinformatie voorzien voor de rest van het essay.

2.1 – Verloop

De periode van oplopende spanningen die achteraf vaak onder de noemer Berlijnscrisis wordt gevat begon op 27 november 1958 met de eis van Sovjetpremier Nikita Chroesjtsjov om van Berlijn een vrije stad te maken. De stad bevond zich sinds de Blokkade van 1948 onder de gedeelde controle van de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk, en de Sovjet-Unie. Hoewel Berlijn binnen het grondgebied van de Duitse Democratische Republiek lag hadden deze westerse machten dus nog altijd directe toegang ertoe. Het vormde dan ook een van de voornaamste plekken waar Oost-Duitsers naar het westen wisten te ontkomen. Voor de regeringen van de Sovjet-Unie en Oost-Duitsland betekende de aanwezigheid van westerse machten in Berlijn zo een bedreiging en een aantasting van de geloofwaardigheid. Dit gevoel werd enkel versterkt doordat de Amerikanen eind jaren '50 serieus nadachten over het verlenen van kernwapens aan West-Duitsland.⁴ Onder deze omstandigheden vaardigde Chroesjtsjov zijn ultimatum uit. Hij voelde zich bovendien gesterkt doordat de Sovjet-Unie recentelijk op nucleair gebied was ingelopen op de VS; wat zijn eisen een zeker gewicht meegaf.⁵ Uiteindelijk zochten beide partijen echter vooral naar een diplomatieke uitweg. Toen een dergelijke oplossing uitbleef bleek Chroesjtsjov ondanks zijn sterke taalgebruik dan ook niet bereid om zaken te laten escaleren. Zijn ultimatum liet hij zo zonder al te veel ophef voorbijgaan; al bleven de spanningen aanwezig.⁶

Deze atmosfeer rondom Berlijn duurde zo voort totdat het in 1960-61 uiteindelijk tot een hoogtepunt kwam. Het was het Oost-Duitse staatshoofd Walter Ulbricht die er bij Chroesjtsjov op aandrong verdere actie te ondernemen. Hij was ervan overtuigd dat voor het voortbestaan van de DDR een einde moest worden gemaakt aan de continue emigratie van oost naar west.⁷ Chroesjtsjov dacht daarnaast bij John F. Kennedy concessies te kunnen behalen die hij bij diens voorganger Dwight D. Eisenhower niet had weten los te weken. Ook JFK dacht echter dergelijke resultaten in de wacht te kunnen slepen. Het overleg tussen de beide leiders in juni 1961 in Wenen deed de gemoederen dan ook alleen maar verder oplopen. Uit angst zwak te lijken verhoogde Kennedy de spanningen bovendien nog verder dankzij zijn opzweepende uitspraken en voorbereidingen op een mogelijke kernoorlog.⁸ Ook Ulbricht droeg hieraan bij door weinig overtuigend te ontkennen dat er een muur tussen Oost- en West-Berlijn zou komen. De enorme migratiegolf die op deze uitspraken volgde dwong Chroesjtsjov tot het vormen van een definitieve oplossing. De Amerikanen lieten ondertussen doorschemeren dat ze niet vijandig tegen een muur aankeken en benadrukten vooral hun onvoorwaardelijke steun aan West-Berlijn. Ook de westerse machten waren niet bereid om deze kwestie daadwerkelijk tot een militair treffen te laten escaleren. Dit alles culmineerde uiteindelijk in de bouw van de bekende Muur tussen

⁴ John L. Gaddis, *We now know: rethinking Cold War history* (New York 1997), pp. 138-139.

⁵ *Ibid.*, p. 140.

⁶ *Ibid.*, pp. 141-143.

⁷ *Ibid.*, pp. 143-145.

⁸ *Ibid.*, pp. 145-146.

Oost- en West-Berlijn in augustus 1961. Zowel de VS als de Sovjet-Unie konden zich achter gesloten deuren wel in deze oplossing vinden. Aanvankelijk leidde het echter het hoogtepunt van de Berlijnscrisis in. De Amerikanen vernietigden gesimuleerde stukken muur in Berlijn terwijl de Sovjets een serie nucleaire tests uitoefenden. Uiteindelijk kwam het zelfs tot een directe confrontatie tussen Amerikaanse en Russische tanks bij Checkpoint Charlie op 27 oktober. Ook deze situatie werd echter gede-escaleerd. Met terugwerkende kracht kan zo gesteld worden dat de bouw van de Berlijnse Muur de angel uit het conflict over Berlijn haalde. Desondanks kwamen de Sovjets en Amerikanen na de opwerping ervan gevaarlijk dicht in de buurt van een daadwerkelijk militair treffen.⁹

2.2 – Historiografie

De Berlijnscrisis kan zo wel worden aangeduid als een van de meest significante confrontaties tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. De periode waarin het zich afspeelt – eind jaren '50 en begin jaren '60 – wordt over het algemeen ook gezien als het moment waarop de Koude Oorlog op zijn heetst was. Ook de mislukte invasie van Cuba en de Cubaanse raketcrisis vonden immers in deze jaren plaats. Het is dan ook een periode waarover veelvuldig geschreven is. Zoals in de inleiding al is aangegeven komt de Berlijnscrisis echter vooral terug in meer algemene werken over deze periode of de Koude Oorlog in het algemeen. Door hier een overzicht te geven van de meest prominente literatuur op dit gebied wordt nagegaan hoe het in deze scriptie behandelde onderwerp zich tot deze traditie verhoudt. Het gaat hierbij uitsluitend over werken die geschreven zijn na het einde van de Koude Oorlog. Het opengaan van een groot aantal archieven rond die tijd betekent immers dat deze boeken het meest complete beeld van het conflict kunnen schetsen.

Een van de meest noemenswaardige werken is afkomstig van de Britse historicus Lawrence Freedman die in zijn boek *Kennedy's Wars* uit 2000 uitvoerig de verschillende conflicten beschrijft waar de Amerikaanse president John F. Kennedy tijdens zijn ambtstermijn bij betrokken was.¹⁰ Ook de Berlijnscrisis komt hierin aan bod, al stelt Freedman dat noch Berlijn noch Cuba de voornaamste reden was voor de veranderde verhoudingen tussen de VS en de Sovjet-Unie. Freedman ziet bovenal de breuk tussen China en de Sovjet-Unie als de opening richting een detente.¹¹ Een ander belangrijk werk is afkomstig van de Amerikaan John Lewis Gaddis. Deze invloedrijke historicus schreef al tijdens de Koude Oorlog zelf maar heeft ook na de val van de Sovjet-Unie verschillende boeken over dit onderwerp uitgebracht. De meest prominente hiervan is *We now know* uit 1997.¹² Over de Berlijnscrisis schrijft hij dat de ontwikkeling hiervan vooral gedreven werd door de Duitse bondgenoten van de Sovjet-Unie en de VS: respectievelijk Walter Ulbricht en Konrad Adenauer. De twee supermachten stonden de escalatie wel toe uit angst hun geloofwaardigheid te verliezen.¹³ Gaddis ziet dezelfde tendensen op het gebied van kernwapens. Hierbij was het volgens hem vooral van belang om bereid te *lijken* kernwapens te gebruiken.¹⁴ Gaddis stelt zo dat het niet de korte-termijneffecten van de twee crises waren die de ommekeer in de Koude Oorlog teweegbrachten. Het waren structurele factoren die ervoor hadden gezorgd dat de Sovjet-Unie haar ideologische, economische, culturele, en morele basis verloor. De uiteindelijke afloop van het conflict was zo begin jaren '60 al beslecht, iets waar de twee crises weinig

⁹ Ibid., pp. 146-149.

¹⁰ Lawrence Freedman, *Kennedy's wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam* (New York 2000).

¹¹ Ibid., pp. 249-250, 255-275.

¹² Gaddis, *We now know*.

¹³ Ibid., pp. 149-151.

¹⁴ Ibid., pp. 258-259.

verandering in hadden gebracht.¹⁵ Waar Freedman en met name Gaddis zich dus in grote mate op de rol van structurele factoren richten legt de Amerikaanse historicus Michael Beschloss juist de nadruk op de historische actoren in de vorm van John F. Kennedy en Nikita Chroesjtsjov. In *Kennedy v. Khrushchev* uit 1991 beschrijft hij de periode 1960-63 met de relatie tussen JFK en Chroesjtsjov als uitgangspunt.¹⁶ De recent geopende archieven stellen hem in staat een gedetailleerde reconstructie te maken van de verschillende besprekingen en vergaderingen van beide kampen.¹⁷ Het boek is zo in grote mate gericht op de persoonlijke belevingen van Kennedy en Chroesjtsjov en hun stafleden. Hierdoor zijn de verklaringen die het levert dus vooral aan personen gebonden. Zo legt Beschloss de escalatie van zowel Berlijn als Cuba bij het onvermogen van JFK om rekening te houden met de positie waarin Chroesjtsjov verkeerde. Het was Kennedy's roekeloze retoriek en karakter die beide crises in de hand werkten. Dit stelde hem echter wel in staat na afloop aan te dringen op de-escalatie van de spanningen tussen de VS en de Sovjet-Unie.¹⁸ Het laatste werk dat hier besproken wordt is *A constructed peace* uit 1999 van de Amerikaanse historicus en politicoloog Marc Trachtenberg.¹⁹ Zijn interpretatie wijkt op verschillende punten van de hierboven besproken historici af. Zo gaat Trachtenberg uit van het idee dat Duitsland het voornaamste punt van conflict tussen de twee supermachten vormde; in dat land waren de belangen van beide kampen meer dan elders met elkaar in strijd. Pas na een nauw vermeden nucleaire confrontatie hierover accepteerden zowel de VS als de Sovjet-Unie de status quo. Trachtenberg stelt zo dat deze Duitse kwestie en daarmee de Berlijn-crisis het kernpunt van de Koude Oorlog vormde.²⁰ Dit is een duidelijk verschil met de opvattingen van met name Freedman en Gaddis, die beide meer structurele factoren aanwijzen voor de ommekeer. De Berlijn-crisis was volgens Trachtenberg echter cruciaal omdat Eisenhower de doelstelling had om de Amerikaanse aanwezigheid in Europa terug te schroeven. Om dit te bereiken zou West-Duitsland als Amerikaans bondgenoot op termijn ook over kernwapens moeten beschikken om tegenwicht te kunnen bieden aan de Sovjets. Trachtenberg stelt hiermee dat het in de Berlijn-crisis niet om de controle over Berlijn draaide, maar om de mogelijke kernbewapening van West-Duitsland.²¹ Hij ziet zo ook de situatie in Cuba als een afgeleide van de Berlijn-crisis. Het op deze manier aanwijzen van de Berlijn-crisis als hét kernpunt van de Koude Oorlog is echter zeker niet een onomstreden interpretatie.²²

¹⁵ Ibid., pp. 278-280.

¹⁶ Michael R. Beschloss, *Kennedy v. Khrushchev: the crisis years, 1960-63* (New York 1991).

¹⁷ Ibid., pp. vii-viii.

¹⁸ Ronald Steel, 'Jack be nimble', *Los Angeles Times*, 23 juni 1991, recensie van: 'Michael R. Beschloss, *Kennedy v. Khrushchev: the crisis years, 1960-63* (New York 1991)', via: http://articles.latimes.com/1991-06-23/books/bk-1820_1_missile-crisis (geraadpleegd 13 januari 2017).

¹⁹ Marc Trachtenberg, *A constructed peace: the making of the European settlement, 1945-1963* (Princeton 1999).

²⁰ Irwin Wall, recensie van: 'Marc Trachtenberg, *A constructed peace: the making of the European settlement, 1945-1963* (Princeton 1999)', *Central European History* 35:3 (2002), pp. 461-462.

²¹ Ibid., pp. 462-463.

²² Ibid., pp. 465-466.

3 – Nucleaire afschrikking in de praktijk

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de eerdergenoemde bronnen nagegaan in hoeverre nucleaire afschrikking terugkomt in het Amerikaanse beleid. De personen en instanties die hier aan bod komen zijn over het algemeen degenen die zich hier het meest expliciet over uitlieten. Omdat het gedachtegoed van John F. Kennedy al ruimschoots in de literatuur aan bod komt – zoals beschreven in het vorige hoofdstuk – is besloten om de aandacht meer te leggen op de andere figuren die bij het beleidsproces betrokken zijn geweest.

3.1 – *Flexible response*

Henry Kissinger kan gezien worden als een van de meest invloedrijke adviseurs in vrijwel de gehele Koude Oorlog. Hij verwierf vooral bekendheid als minister van Buitenlandse Zaken onder Richard Nixon. Ook ten tijde van de Berlijn-crisis schreef Kissinger echter al geregeld over nucleaire afschrikking. In deze hoedanigheid gaf hij vorm aan het *flexible response* beleid. Het idee hiervan was dat niet iedere onenigheid direct met kernwapens beantwoord diende te worden, maar dat daar een bepaalde mate van escalatie aan voorafging. Door te beginnen met niet-militaire middelen en vervolgens met conventionele strijdmiddelen hoopten de Amerikanen de Sovjets te kunnen indammen voordat het tot een kernoorlog zou komen.²³ Kissinger zette zijn ideeën op dit gebied onder meer uiteen in een memorandum uit maart 1961 bedoeld voor president Kennedy. Hierin spreekt hij zich uit tegen het idee dat een ‘decisive first-strike’ van Amerikaanse zijde het antwoord zou moeten zijn op iedere vorm van agressie van de Sovjets.²⁴ Deze vorm van afschrikking had in sommige takken van het Amerikaanse leger de overhand; beredeneerd vanuit de gedachte dat de Sovjets zich met het oog op een dergelijke reactie gedeisd zouden houden. Kissinger stelt echter dat een preventieve aanval onvermijdelijk tot een algehele oorlog zou leiden, waarbij het maar zeer de vraag is of de VS in staat zijn daarmee voldoende schade aan te richten.²⁵ Hij pleit dan ook voor een strategie die zo’n oorlog juist probeert te vermijden: ‘The penalties for error are too great to permit resorting to an all-out war strategy in any except the most extreme emergencies.’²⁶ Een meer genuanceerde strategie onder de noemer *finite deterrence* is dan ook niet zozeer gericht op een overwinning in een algehele oorlog, maar op het kunnen aanrichten van schade die de agressor als onacceptabel zal zien: ‘The aim, it is held, is a capability to guarantee mutual suicide and this will be sufficient to deter general war.’²⁷ Kissinger stelt dat dit concept recentelijk en in de nabij toekomst als de meest gepropageerde variant van afschrikking gezien kan worden. Eind jaren ’50 en begin jaren ’60 waren immers zowel de VS als de Sovjet-Unie in staat om onacceptabele schade bij de ander aan te richten, zelfs als die het eerste zou toeslaan.²⁸ Hij pleit dan ook voor een flexibele houding waarbij de juiste reactie op iedere individuele situatie wordt geanalyseerd. De beslissingen hierover moeten volgens Kissinger altijd bij de politieke leiders liggen, niet

²³ Trachtenberg, *A constructed peace*, pp. 286-287.

²⁴ Henry A. Kissinger, United States Office of the White House, Consultant to the President, *Major defense options* (22 maart 1961), memorandum aan John F. Kennedy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679054975>, p. 7.

²⁵ *Ibid.*, pp. 7-9.

²⁶ *Ibid.*, p. 8.

²⁷ *Ibid.*, p. 12.

²⁸ *Ibid.*, p. 13.

bij het leger zelf. Alleen op deze manier zou afschrikking daadwerkelijk kunnen dienen om een algehele oorlog te vermijden.²⁹

In het verlengde hiervan gold Henry Kissinger als een proponent van de theorie dat ook conventionele militaire middelen afschrikwekkend kunnen werken. Dit concept houdt in dat indien de Amerikanen in grote mate dergelijke middelen inzetten dit de Sovjets ervan zou overtuigen dat het risico op een algehele oorlog te groot was geworden.³⁰ Dit uitgangspunt kreeg vooral vorm onder het bewind van John F. Kennedy. Ook Robert McNamara schaarde zich achter deze notie door te stellen dat een opbouw van conventionele middelen in Europa buitengewoon gewenst was. Als minister van Defensie onder Kennedy was hij nauw betrokken bij dit aspect van de Berlijnscrisis. McNamara was van mening dat een opbouw van conventionele strijdkrachten niet alleen het afschrikingsbeleid kracht bij zou zetten; ook zou het de voor de Amerikanen ongunstige balans van grondtroepen helpen compenseren.³¹ Hij stelt dan ook dat: 'Khrushchev will assess this build-up policy as significantly strengthening his opposition over Berlin.'³² Het mag dus duidelijk zijn dat zowel Kissinger als McNamara ervan overtuigd waren dat conventionele strijdkrachten een essentieel aspect van het afschrikingsbeleid vormden.

Ook op de Amerikaanse variant van het ministerie van Buitenlandse Zaken – het State Department – vallen dergelijke geluiden terug te horen. In een telegram daterend van 26 september 1961 gericht aan de bondgenoten van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie wordt bijvoorbeeld benadrukt dat ieder antwoord op vijandigheden van de Sovjets van niet-nucleaire aard dient te zijn. Hoewel ook militaire maatregelen dus geoorloofd zijn, wordt de NAVO erop gewezen dat een algehele oorlog zoveel mogelijk voorkomen moet worden. In dat geval zouden de Verenigde Staten immers genoodzaakt zijn om tot het gebruik van kernwapens over te gaan. De veronderstelling was echter dat zolang de Sovjets ervan overtuigd waren dat de Amerikanen bereid zouden zijn om het zover te laten escaleren ze al zelf tot inkeer zouden komen.³³ De in dit telegram uiteengezette strategie is zo een duidelijk voorbeeld van de strategie van *flexible response* zoals die vooral onder het bewind van Kennedy vorm kreeg. De hier aan de NAVO verleende toestemming om de 'full force at NATO's disposal' in te zetten paste binnen dit beleid.³⁴

3.2 – Reacties op *flexible response*

Niet iedereen binnen de Amerikaanse regering was ervan overtuigd dat de hierboven beschreven methode van afschrikking effectief was. Zo stelde de Amerikaanse ambassadeur in Engeland David K.E.

²⁹ Ibid., pp. 22-24.

³⁰ Walter C. Dowling, United States Embassy, Germany (Federal Republic), [*Henry Kissinger and Walter Dowling talk with Konrad Adenauer on Berlin*] (27 februari 1962), telegram aan Department of State, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679058294>, p. 4.

³¹ Robert S. McNamara, United States Department of Defense, Office of the Secretary, [*Military build-up and possible action in Europe*] (18 september 1961), memorandum aan John F. Kennedy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679057945>, pp. 1-2.

³² Ibid., p. 4.

³³ Chester Bowles, United States Department of State, [*Comments on flexible response nuclear and non-nuclear planning for NATO forces*] (26 september 1961), telegram aan Mission to the North Atlantic Treaty Organization and European Regional Organizations, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679041913>, pp. 2-3.

³⁴ Ibid., p. 2.

Bruce dat slechts de directe dreiging van kernoorlog de Sovjets zou afschrikken.³⁵ Ook in 1958 werd dit punt al besproken door president Dwight Eisenhower en de generaals van verschillende takken van het Amerikaanse militaire systeem. Hier leek de consensus te zijn dat door zo de nadruk te leggen op conventionele middelen het idee kon ontstaan dat de VS überhaupt niet bereid waren om over te gaan op nucleaire middelen in het Berlijnconflict. In dat geval zal het gehele afschrikwekkende effect ervan verloren gaan.³⁶ Ook betwijfelde men of het wel mogelijk was om een conflict in Europa te beperken tot slechts een conventionele strijd.³⁷

Onder de NAVO-bondgenoten heersten soortgelijke bezwaren. Verschillende West-Europese landen kampten met de vrees dat de nadruk op conventionele middelen betekende dat de VS hun beschermende rol in Europa begonnen af te bouwen en niet langer bereid zouden zijn om hen nucleair bij te staan.³⁸ Dit beeld werd verder gevoed doordat de Sovjets hun nucleaire capaciteiten hadden verbeterd waarmee ze in staat waren om het Amerikaanse vasteland te bereiken. Hiermee zou iedere inzet van kernwapens in Europa tot directe aanvallen in de Amerikaanse thuisbasis kunnen leiden.³⁹ In het Verenigd Koninkrijk werd deze ontwikkeling echter minder negatief ontvangen. De Britten waren van mening dat een nucleaire strijd over Berlijn zowel onwenselijk als onwaarschijnlijk was. De nadruk die onder de Kennedy-regering aan conventionele militaire middelen werd gegeven zagen zij als een welkom teken dat de interesse in kernwapens afnam.⁴⁰ Onder Eisenhower stelde de Britse premier Harold Macmillan al dat de Britten meer te lijden zouden hebben van een kernoorlog in Europa dan de Amerikanen, die zich immers aan de andere kant van de oceaan bevonden.⁴¹ Met Kennedy als president was de hoop dat het risico dat de Berlijnkwestie zou escaleren tot nucleair conflict aanzienlijk zou verminderen. Deze Britse houding zorgde op zijn beurt weer voor ergernis bij de Amerikanen en het stellen van vraagtekens bij de betrouwbaarheid van het bondgenootschap.⁴²

Een persoon die al eerder twijfels had op dit gebied was John Foster Dulles. Als minister van Buitenlandse zaken onder president Dwight Eisenhower raakte hij eind jaren '50 ook betrokken bij de oplopende spanningen rondom Berlijn. Hierbij ontpopte Dulles zich als voorstander van een heimelijke

³⁵ *Background talk with David Bruce* (17 oktober 1961), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679054841>, p. 2.

³⁶ Everett S. Gleason, United States National Security Council, Deputy Executive Secretary, *Discussion at the 364th meeting of the National Security Council* (2 mei 1958), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679059715>, pp. 4-5.

³⁷ *Ibid.*, p. 11.

³⁸ Lawrence J. Legere, United States Office of the White House, Office of the Special Military Representative of the President, *Differences among NATO allies on broad strategy* (24 oktober 1961), memorandum aan McGeorge Bundy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679041833>, pp. 1-2; Walter C. Dowling, United States Embassy, Germany (Federal Republic), *[Franz Josef Strauss concern about flexible response strategy and West Germany's status in NATO]* (8 maart 1961), telegram aan Department of State, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679042422>, pp. 1-2.

³⁹ Christian A. Herter, Jr., United States Department of State, *[European misgivings of U.S. readiness to use nuclear weapons to defend Europe]* (10 juli 1959), telegram aan alle NAVO-hoofdsteden, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679042275>, p. 1.

⁴⁰ McGeorge Bundy, United States Office of the White House, Special Assistant to the President for National Security Affairs, *Memorandum to Hon. Dean Rusk* (22 juni 1961), memorandum aan Dean Rusk, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679055290>, pp. 3-5.

⁴¹ John H. Whitney, United States Embassy, United Kingdom, *[British governmental and public attitudes toward Berlin and East-West negotiations]* (25 april 1959), telegram aan Department of State, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679057189>, pp. 1-2.

⁴² *Ibid.*, pp. 3-4.

nucleaire bewapening van West-Duitsland. Zodra de Sovjets dit op zouden pikken zou er een ‘test of nerve and will’ ontstaan waarbij de twee wereldmachten elkaars standvastigheid konden ontwaren.⁴³ Blijkbaar zag Dulles dit als de manier om een oplossing in Berlijn te forceren; hij geloofde niet dat de Sovjets bereid waren deze kwestie daadwerkelijk tot een kernoorlog te laten komen. De Amerikanen zouden dat volgens de minister echter wel moeten zijn, zoals hij ook de West-Duitse kanselier Konrad Adenauer in een vergadering in februari 1959 meedeelde. In een strijd met conventionele militaire middelen zouden de VS volgens Dulles het onderspit delven. De voornaamste afschrikkende werking ging volgens de minister bovendien niet van kernwapens uit maar van een standvastig en verenigd Amerikaans front met Frankrijk en Groot-Brittannië. Hij lijkt zo meer waarde te hebben gehecht aan conventionele militaire macht dan aan nucleaire strijdvaardigheid.⁴⁴ In tegenstelling tot de aanhangers van de hierboven genoemde *flexible response* zag hij dit echter niet als een middel om een kernoorlog af te wenden; Dulles hing een meer agressieve variant van afschrikking aan. Hij leek bereid om niet alleen de dreiging maar ook de inzet van nucleaire middelen te gebruiken om Amerikaanse belangen te behartigen. Indien de Amerikaanse bondgenoten niet bereid waren om in deze redenering mee te gaan moesten er zelfs vraagtekens worden gesteld bij het nut van de NAVO.⁴⁵

Een andere adviseur die zijn twijfels had bij de effectiviteit van het beleid onder JFK was Dean Acheson. Hij was minister van Buitenlandse Zaken geweest onder de Amerikaanse president Harry Truman. Ook ten tijde van de Berlijnscrisis oefende Acheson echter nog invloed uit op het Amerikaanse buitenlandsbeleid vanuit verschillende adviesrollen. Zo stelde Acheson in een memorandum aan Kennedy uit april 1961 dat het volgens hem onvermijdelijk was dat de Sovjet-Unie het tot een crisis in Berlijn zou laten komen. Het verliezen van Berlijn zou een dominowerking in gang zetten waarmee de Sovjet-Unie uiteindelijk de heerschappij over de rest van West-Europa zou verkrijgen. Acheson zag het dus als essentieel voor de gehele Koude Oorlog dat Berlijn niet in communistische handen zou vallen.⁴⁶ Het simpelweg dreigen met een kernoorlog was hiervoor echter onvoldoende:

The threat would not carry conviction; it would invite a preemptive strike; and it would alienate allies and neutrals alike. The fight for Berlin must begin, at any rate, as a local conflict. The problem is how and where it will end. That uncertainty must be accepted.⁴⁷

⁴³ Livingston T. Merchant, United States Department of State, Bureau of European Affairs, Assistant Secretary, [*Secretary Dulles wants to support the U.S. position in a “test of nerves” by sending atomic weapons to West Germany*] (27 februari 1959), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679077910>.

⁴⁴ United States Department of State, Bureau of European Affairs, [*Dulles and Adenauer discuss contingency plans and nuclear weapons use*] (8 februari 1959), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679077144>, pp. 2-3.

⁴⁵ John F. Dulles, United States Department of State, Office of the Secretary, [*Suggested letter to Selwyn Lloyd and memorandum entitled “Thinking out loud” attached*] (26 januari 1959), brief aan Dwight D. Eisenhower, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679077512>, p. 5; Joseph N. Greene, Jr., United States Department of Defense, Office of the Special Assistant to the Secretary, [*Threat of the use of force over Berlin is a powerful deterrent*] (6 maart 1959), memorandum aan Christian A. Herter, Jr., Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679060148>.

⁴⁶ Dean G. Acheson, United States Department of State, *Berlin* (3 april 1961), memorandum aan John F. Kennedy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679055274>, pp. 1-2.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 2.

Waar andere Amerikaanse leiders, waaronder president Kennedy, een direct militair treffen zoveel mogelijk probeerden te vermijden zag Dean Acheson dit dus als de enige manier waarop de westerse machten Berlijn in handen konden houden. De onzekerheid dat dit zou escaleren tot een nucleair conflict was hij klaarblijkelijk bereid te accepteren.

Dit standpunt werkt Acheson verder uit in een adviserend rapport verschenen in juni van datzelfde jaar. Hierin constateert hij dat Nikita Chroesjtsjov denkt zijn beoogde doelen in Berlijn te kunnen behalen omdat hij niet langer geloofde dat de Amerikanen daadwerkelijk bereid waren om de kwestie tot een militair treffen te laten komen. Volgens Acheson zou het Amerikaanse beleid dan ook gericht moeten zijn op een demonstratie dat men juist wel tot dergelijke maatregelen in staat is.⁴⁸ Om te kunnen spreken van een afschrikwekkend effect van kernwapens moet men dus bereid *lijken* om ze te gebruiken; een punt dat ook John Lewis Gaddis al onderstreepte.⁴⁹ Tegelijkertijd kan een dergelijk beleid juist ook oorlog in de hand werken, als de Sovjets nog slechts een preventieve aanval als laatste mogelijkheid zien. Dit is een punt dat geregeld terugkomt in de kritieken op de toename van conventionele troepen. In Acheson's optiek is dit spanningsveld echter een onvermijdelijke bijkomstigheid van een beleid van nucleaire afschrikking; een die men dus zal moeten accepteren.⁵⁰

De conclusies van Acheson werden door het Amerikaanse Department of State echter afgedaan als te militaristisch. Hij zou onvoldoende rekening hebben gehouden met de kracht van economische en politieke drukmiddelen. Ook moeten volgens dit ministerie onderhandelingen altijd de voorkeur krijgen boven meer provocatieve acties zoals de militaire voorbereidingen die Acheson voorstelde.⁵¹ Om een effectief buitenlands beleid te voeren dient men bovendien niet *alleen* bereid te lijken om ten strijde te trekken. Tegelijkertijd moet gedemonstreerd worden dat de Amerikanen niet uitsluitend op een oorlog uit zijn.⁵² De Amerikaanse diplomaat Harlan Cleveland verwoordde dit in 1961 als volgt:

[...] military preparations and political actions are part of the same foreign policy, not alternative foreign policies. The presence of military moves in the package does not make it "an unconditional surrender policy" or an "all-or-nothing" policy. Participation in boring, interminable talks does not make the diplomats soft on Communism. Both are parts of a national security policy. In isolation from each other, neither talking nor military preparations constitute a policy at all.⁵³

Voor een effectief beleid in de Berlijnscrisis was dus zowel een militaire kant als een diplomatieke weg nodig. Het afschrikwekkende effect dat van het kernwapenbeleid uitgaat zou het komen tot een vreedzame oplossing moeten ondersteunen. De opvattingen van zowel Acheson als Dulles geven echter wel aan dat niet iedereen binnen de Amerikaanse regering nucleaire afschrikking zag als een methode

⁴⁸ Dean G. Acheson, United States Department of State, *Berlin* (28 juni 1961), memorandum/rapport aan John F. Kennedy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679041599>, pp. 1-2.

⁴⁹ Gaddis, *We now know*, pp. 258-59.

⁵⁰ Acheson, *Berlin* (28 juni 1961), pp. 4-5.

⁵¹ United States Department of State, *A proposed course of action* (1 juli 1961), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679056213>, pp. 1-3.

⁵² Harlan Cleveland, United States Department of State, Bureau of International Organization Affairs, Assistant Secretary, *Berlin and the United Nations* (18 juli 1961), memorandum aan Dean Rusk, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679055569>, pp. 1-2.

⁵³ *Ibid.*, p. 2.

om kernoorlog altijd buiten de deur te houden. Zij zagen het aanvaarden van een verhoogd risico op een nucleair conflict immers juist als een van de onvermijdelijke realiteiten van dit beleid.

Een laatste prominent persoon die kritisch was over de nadruk op conventionele oorlogsvoering is Lauris Norstad. Norstad was een generaal van de Amerikaanse luchtmacht die tijdens de Berlijnscrisis diende als commandant van de NAVO-troepen. Deze functie maakte hem tot een invloedrijk persoon in de Amerikaanse beleidsvorming. In een memorandum daterend uit september 1961 stelt hij dat de Amerikanen niet moeten overschatten in hoeverre ze de escalatie van het conflict kunnen controleren.⁵⁴ Ook gelooft Norstad niet dat conventionele middelen zullen bijdragen aan het afschrikingsbeleid. Zo stelt hij:

[...] the credibility of the deterrent can be destroyed by emphasizing a policy that could be construed by the Soviets as permitting them to become involved [...] it is absolutely essential that the Soviets be forced to act and move at all times in full awareness that if they use force they risk general war with nuclear weapons.⁵⁵

Alleen de directe dreiging van een kernoorlog bij iedere agressieve actie die de Sovjet-Unie onderneemt is volgens de generaal dus voldoende om van een effectieve afschrikking te kunnen spreken. Daarnaast spreekt Norstad zijn zorgen uit over de effecten die het *flexible response* beleid op de Amerikaanse bondgenoten heeft.⁵⁶ Zoals hierboven aangetoond was dit zeker geen ongegronde zorg.

3.3 – Andere uitingen van nucleaire afschrikking

Het hierboven uiteengezette spanningsveld tussen enerzijds de afschrikwekkende kracht van kernwapens en anderzijds de rol die conventionele militaire middelen dienen te spelen is niet de enige manier waarop afschrikking in het Amerikaanse beleidsmakingsproces naar voren kwam tijdens de Berlijnscrisis. Een memorandum van de CIA uit juli 1959 geeft bijvoorbeeld nog eens aan hoezeer de Amerikanen zich bewust waren van de nucleaire balans tussen de twee supermachten. In deze bron wordt de verwachting uitgesproken dat de Sovjet-Unie zich ca. 1961/62 in een relatief sterkere positie zal bevinden dan op het moment van schrijven het geval is. Dit verhoogde vermogen om de VS schade toe te brengen zou er volgens deze analyse toe kunnen leiden dat de Amerikanen minder standvastig zijn in hun positie ten opzichte van Berlijn.⁵⁷ Desondanks geloofde de CIA niet dat de Sovjets ervan overtuigd zouden zijn dat ze een doorslaggevende overwinning op de VS konden behalen in het geval van een kernoorlog. Hun voornaamste uitgangspunt ten opzichte van Berlijn zou er dan ook nog altijd een van onderhandeling zijn. Hiervoor was het echter wel van belang dat de Amerikanen door lieten

⁵⁴ Lauris Norstad, 'Appendix A: General Norstad's general comments on the Secretary of Defense's answers to the ten questions' (16 september 1961), telegram aan Robert S. McNamara, in: Robert S. McNamara, United States Department of Defense, Office of the Secretary, *Military build-up and possible action in Europe* (18 september 1961), memorandum aan John F. Kennedy, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679057945>, p. 15.

⁵⁵ Ibid., p. 16.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ United States Central Intelligence Agency, *U.S. negotiating position on Berlin, 1959-1962* (13 juli 1959), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679055563>, p. 1.

schemeren dat ze bereid waren om de Berlijnse kwestie zover te laten komen.⁵⁸ Dit memorandum onderstreept dus daar maar weer eens dat het afschrikingsbeleid in grote mate draaide om perceptie.

Dit is ook het geval bij de analyse door het State Department van de redenen waarom de Sovjet-Unie haar ultimatum uit 1958 heeft laten verlopen. In een rapport daterend uit januari 1961 beredeneren de Amerikanen – niet zonder reden – dat de Sovjets er niet van overtuigd waren dat ze op deze manier hun doeleinden in Berlijn konden behalen zonder een oorlog te ontketenen: '[...] an element of doubt has presumably persisted up to now sufficient to have deterred the Soviets from unilateral action.'⁵⁹ Het Amerikaanse afschrikingsbeleid lijkt zo dus succes te hebben gehad. Het rapport uit januari '61 pleit er dan ook voor om op dezelfde manier door te gaan.⁶⁰

Thomas C. Schelling tenslotte analyseerde hoe de Amerikaanse regering om diende te gaan met de inzet van kernwapens. Deze Amerikaanse econoom en *game theorist* bracht ten tijde van de Berlijnscrisis verschillende werken over o.a. nucleaire afschrikking uit en gold als toonaangevend op dit gebied. Hij was niet direct bij de Amerikaanse beleidsvorming betrokken, maar vervulde wel een adviserende rol. Schelling stelde dat indien het zover komt het op de juiste manier inzetten van nucleaire middelen niet neerkwam op het aanbrengen van de meeste strategische schade, maar op het beïnvloeden van de Sovjets:

We should plan for a war of nerve, of demonstration, and of bargaining, not of tactical target destruction. Targets should be picked with a view to what the Soviet leadership perceives about the character of the war and about our intent, not for tactical importance.⁶¹

Ook als de Amerikanen of Sovjets eenmaal waren overgegaan op het gebruik van kernwapens zou nucleaire afschrikking dus nog een rol spelen. Dit zal ook altijd een mogelijkheid zijn geweest waar de Amerikaanse beleidsmakers rekening mee hebben gehouden. De vraag resteert dan of men de inzet van kernwapens nog wel probeerde te voorkomen. Mogelijk werd immers juist het op de hierboven beschreven manier inzetten van nucleaire middelen gezien als een geschikte methode om de Amerikaanse belangen veilig te stellen. Ook een prominent figuur als John Foster Dulles leek er dergelijk gedachtegoed op na te houden. Gezien de loop van de geschiedenis heeft dit wellicht niet de overhand gehad binnen de Amerikaanse regering, maar hij zal zeker niet de enige zijn geweest die er zo over nadacht.

3.4 – Het belang van perceptie

Een opvallend aspect dat naar voren komt in de overwegingen van de Amerikaanse beleidsmakers tijdens de Berlijnscrisis is dat nucleaire afschrikking in grote mate draaide om perceptie; om het bewaren van de balans tussen enerzijds bereid te lijken om de Berlijnkwestie tot een kernoorlog te laten escaleren, en anderzijds om niet té gewillig over te komen op dit gebied. In dat laatste geval zullen de Sovjets immers geneigd zijn om over te gaan tot een preventieve aanval. Het moment in de crisis waar

⁵⁸ Ibid., p. 3.

⁵⁹ Martin J. Hillenbrand, United States Department of State, Bureau of European Affairs, Office of German Affairs, *The Berlin problem in 1961* (10 januari 1961), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679058054>, p. 3.

⁶⁰ Ibid., pp. 15-16.

⁶¹ Thomas C. Schelling, *Nuclear strategy in the Berlin crisis* (5 juli 1961), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679056992>, p. 3.

dit fenomeen het duidelijkst naar voren kwam was bij de bouw van de Berlijnse Muur in augustus 1961. In feite vormde dit zoals in het vorige hoofdstuk aangegeven voor beide supermachten een acceptabele oplossing voor de slepende Berlijnse kwestie.⁶² Zoals John F. Kennedy het verwoordde: 'It's not a very nice solution, but a wall is a hell of lot better than a war.'⁶³ Desondanks voelden de Amerikanen zich door hun bondgenoten onder druk gezet om toch resoluut tegen deze afsluiting van Oost-Berlijn op te treden; of in ieder geval om dit beeld naar de buitenwereld toe te etaleren.⁶⁴ Er vond dan ook een serie escalaties van beide kampen plaats die uiteindelijk leidde tot de tankconfrontatie bij Checkpoint Charlie in oktober van hetzelfde jaar.⁶⁵

De Amerikanen probeerden hierbij dus bereid te lijken om de kwestie van de Berlijnse Muur tot een eventuele kernoorlog over te laten gaan. In Moskou mocht immers niet het beeld ontstaan dat de Verenigde Staten dergelijke manoeuvres onbeantwoord zouden laten. Zowel de Amerikanen als de Sovjets zullen er echter weinig baat bij hebben gehad om het daadwerkelijk zover te laten komen. Het zonder protest accepteren van de Muur zou voor de Amerikanen daarentegen ook onacceptabel geweest zijn. De hieruit voortvloeiende escalaties brachten de wereld uiteindelijk bijzonder dicht in de buurt van een daadwerkelijk nucleair conflict. De noodzaak om zowel aan de bondgenoten als aan de Sovjets de Amerikaanse standvastigheid te demonstren leidde zo tot een van de gevaarlijkste momenten in de Koude Oorlog. Het is immers zeker niet ondenkbaar dat een té overtuigende vertoning de situatie dusdanig uit de hand had laten lopen dat de Sovjets tot een preventieve aanval waren overgegaan. Dit geeft nog maar eens aan hoezeer de Amerikanen de hierboven genoemde balans in acht dienden te houden; zowel om de Sovjets af te schrikken als om de eigen bondgenoten tevreden te stellen. Het volgende hoofdstuk zal echter laten zien dat de demonstratie in dit geval niet onevenredig succesvol te noemen was.

De centrale politieke actoren in de Berlijnscrisis demonstren zo allemaal dat ze zich bewust waren van wat nucleaire afschrikking inhoudt en lieten dit een actieve rol spelen in het beleidsvormingsproces tijdens de Berlijnscrisis. De in dit hoofdstuk besproken figuren kunnen wel gezien worden als degenen die deze theorie het meest prominent naar voren lieten komen. Ook de facetten waarover ze van mening verschilden, zoals de balans tussen conventionele en nucleaire middelen, golden als de meest significante onderwerpen van discussie. Het volgende hoofdstuk zal op deze bevindingen voortbouwen door na te gaan in hoeverre de gebeurtenissen in Berlijn en Cuba elkaar beïnvloedden.

⁶² Gaddis, *We now know*, pp. 148-149.

⁶³ Beschloss, *The crisis years*, p. 278.

⁶⁴ United States Department of State, *Briefing memorandum on Berlin* (17 augustus 1961), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679054815>.

⁶⁵ Gaddis, *We now know*, pp. 148-149.

4 – Berlijn en Cuba

De bedoeling van dit hoofdstuk is om na te gaan in hoeverre de Cubacrisis in 1962 van invloed was op de situatie in Berlijn en andersom. De mislukte Amerikaanse invasie van Cuba in 1961 wordt in deze beschouwing niet meegenomen omdat vooral het plaatsen van Sovjetraketten in 1962 effect uitoefende op de situatie in Berlijn en op het beleid van nucleaire afschrikking. Eerst worden de Amerikaanse overwegingen tijdens de crisis uiteengezet. Vervolgens wordt gekeken naar de interpretaties van de uiteindelijke oplossing ervan aan Amerikaanse zijde.

4.1 – Wederzijdse invloed

De Cubacrisis of Oktobercrisis barstte in de herfst van 1962 los nadat de Verenigde Staten ontdekten dat de Sovjet-Unie raketbases op Cuba aan het opbouwen was. Op 22 oktober verklaarde president Kennedy dat de Amerikanen overgingen tot een zeeblokkade van het eiland, waarmee een periode van almaar oplopende spanningen rondom het eiland begon.⁶⁶ De gebeurtenissen op Cuba hadden echter niet alleen op de situatie aldaar hun uitwerking; de Amerikanen waren zich vanaf het begin welbewust van de gevolgen die hun acties ook in Berlijn konden hebben. Zo vreesde men dat militair optreden zou leiden tot repercussies van de Sovjets in de Duitse stad. Dit zou door de Europese bondgenoten waarschijnlijk worden opgevat als de schuld van de Amerikanen en zo onherstelbare schade toebrengen aan de NAVO.⁶⁷ Juist de constante dreiging van kernwapens in Europa zou deze bondgenoten minder inschikkelijk hebben gemaakt ten opzichte van de situatie waar de VS zich in bevonden:

Since the Europeans live with 400 MRBM's [*medium-range ballistic missiles*] pointed at them every day, they cannot be persuaded that the location of a few batteries of MRBM's in Cuba is a serious military threat to the United States. For us to respond to that threat by unilateral military action would seem to them, therefore, out of all proportion to the provocation and a reckless act of endangering the peace of the world.⁶⁸

Deze onvrede onder de NAVO-leden zou vervolgens weer door de Sovjet-Unie kunnen worden geëxploiteerd. De Amerikaanse betrokkenheid bij Cuba kon betekenen dat de Sovjets zich minder afgeschrikt voelden in Berlijn, en wellicht dus dachten met een militaire operatie aldaar weg te kunnen komen.⁶⁹ Ook na de bouw van de Muur kon de Berlijnkwestie dus nog een risicovolle situatie opleveren. De Amerikanen waren er duidelijk niet van overtuigd dat de Sovjets, aangemoedigd door bepaalde internationale ontwikkelingen, niet alsnog zouden proberen hun gewin in dit conflict te behalen. Afschrikking bleef zo van belang, en was iets dat door de ontwikkelingen in Cuba ondermijnd kon worden.

De mogelijkheid dat de Sovjets de Cubasituatie zouden gebruiken om alsnog hun doelstellingen in Berlijn te halen was echter niet het enige denkbare scenario waar rekening mee gehouden werd. Zo liet de Sovjet-Unie doorschemeren dat een conflict in zowel Berlijn als Cuba ook voor hen te veel onrust zou opleveren:

⁶⁶ Trachtenberg, *A constructed peace*, pp. 352-355.

⁶⁷ *Possible world consequences of military action* (19 oktober 1962), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679058570>, pp. 1-3.

⁶⁸ *Ibid.*, pp. 2-3.

⁶⁹ *Ibid.*, pp. 34.

[...] while Moscow does not foreclose further encroachments in Berlin and certainly does not tie its hands concerning responses to Western moves curtailing the Soviets presence in West Berlin, it does appear to be signaling a willingness to let the Berlin situation simmer rather than burn brightly for the time being.⁷⁰

Deels kwam deze bereidheid om de situatie in Berlijn op een laag pitje te zetten voort uit de hoop dat dit tot Amerikaanse concessies in Cuba zou leiden. Tegelijkertijd zullen ook de Sovjets er niet volledig op hebben vertrouwd dat de VS niet in een van deze twee conflicten op het gebruik van kernwapens zouden zijn overgegaan. Het beleid van nucleaire afschrikking had dan wellicht iets van haar effectiviteit verloren; de ultieme uitkomst ervan was nog altijd iets waar beide kampen niet op zaten te wachten.

De Amerikaanse diplomaat Llewellyn E. Thompson interpreteerde de zich ontwikkelende situatie in Cuba echter voornamelijk als een manier voor de Sovjets om alsnog hun gewin in Berlijn te behalen. Chroesjtsjov zou zich het niet kunnen behalen van zijn doelstellingen persoonlijk hebben aangerekend en een uiteindelijke directe confrontatie over deze kwestie nog altijd als onvermijdelijk hebben gezien. Door offensieve nucleaire wapens in Cuba te plaatsen zouden de Sovjets hun algehele strategische positie verbeteren en zo ook in Berlijn de overwinning kunnen behalen.⁷¹ Dit is een mogelijkheid die door meerdere bronnen wordt benadrukt.⁷² Thompson stelt echter dat juist de Amerikanen de Cubacrisis moeten aangrijpen om hun standvastigheid te tonen; wat hen in staat zou stellen hun eigen belangen in Berlijn beter te behartigen.⁷³ Ook in West-Berlijn waren dergelijke geluiden te horen in de hoop dat Amerikaanse vastberadenheid in Cuba de Sovjets ervan zou weerhouden om nog verdere acties in Berlijn te ondernemen.⁷⁴ Cuba bood zo voor de VS een mogelijkheid om het afschrikingsbeleid weer kracht bij te zetten na de relatieve deceptie in Berlijn. Mochten de Sovjets er echter in geslaagd zijn om kernwapens op zo'n strategisch belangrijke plek te plaatsen dan zou dit vermoedelijk onherstelbare schade aan het Amerikaanse afschrikingsbeleid hebben toegediend. Het State Department stelt dan ook in een analyse:

[...] the Soviets might expect to capitalize on the Cuban base either through trading it off in a "deal" with the US re[garding] Berlin or some of our other bases, or to secure a commitment on our part to oppose a

⁷⁰ Roger Hilsman, Jr., United States Department of State, Bureau of Intelligence and Research, *Moscow warns U.S. on Cuba; dampens pressure on Berlin* (11 september 1962), memorandum aan Dean Rusk, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679055765>, p. 4.

⁷¹ Dean Rusk, United States Department of State, *[United States government thinking on the motivations and timing behind the deployment of missiles to Cuba]* (24 oktober 1962), telegram aan NAVO-ambassades, Digital National Security Archive <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679041743>, pp. 1-3.

⁷² Harvey Mose, United States Department of State, Bureau of Politico-Military Affairs, *Preliminary thoughts on the Soviet build-up in Cuba* (22 oktober 1962), memorandum aan Walt W. Rostow, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679042104>, p. 2; David K. Bruce, United States Embassy, United Kingdom, *[British assessment of Soviet reasons for missiles in Cuba]* (26 oktober 1962), telegram aan Dean Rusk, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679088727>.

⁷³ Rusk, *[United States government thinking on the motivations and timing behind the deployment of missiles to Cuba]*, p. 3.

⁷⁴ Walter C. Dowling, United States Embassy, Germany (Federal Republic), *[Report on the situation in West Germany regarding the missile crisis and possible effects on West Berlin]* (24 oktober 1962), telegram aan Department of State, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679042269>, pp. 2-3.

nuclear capability for the West Germans; or they might expect it to have a sobering effect on us in connection with our over-all stance on negotiations.⁷⁵

Het was voor de VS dus uitermate belangrijk om op dit gebied geen concessies aan de Sovjets te doen; zoals in feite in Berlijn was gebeurd. De aanwezigheid van een Sovjetbasis met kernwapens op Cuba zou niet alleen de situatie in Berlijn naar de hand van de Sovjet-Unie hebben gezet, maar in vrijwel de gehele Koude Oorlog de balans hebben doen verschuiven.⁷⁶

Ook in een analyse daterend uit februari van het volgende jaar kwam het Amerikaanse Ministerie van Defensie tot een soortgelijke conclusie. Hierin wordt de Amerikaanse afhandeling van de Cubacrisis vergeleken met die van de situatie in Berlijn. Als een van de mogelijke doelstellingen van de Sovjets in Cuba wordt geopperd dat men probeerde de zwakte van de VS aan te tonen. Indien de Amerikanen niet bereid waren op te treden tegen de provocaties in Cuba zou worden aangetoond dat ze te huiverig voor oorlog waren om daadwerkelijk tegenwicht tegen de Sovjets te bieden. Het uitgangspunt waarop afschrikking gebaseerd is zou daarmee wegvallen, waarmee voor de Sovjets de weg open was om ook in Berlijn hun doelstellingen te behalen.⁷⁷ Het feit dat de Sovjets überhaupt bereid waren om tot dergelijke provocaties over te gaan was voor de Amerikanen dan ook al reden tot bezorgdheid:

[...] it seems unlikely that the Soviets would have undertaken this Cuban excursion without thinking there was enough of a chance of only a feeble US reaction. Something for us to reflect on is what in our behavior over the past year led them to think they could get away with it or would not be badly hurt by trying.⁷⁸

De Amerikaanse maatregelen na de bouw van de Muur – zoals beschreven in het vorige hoofdstuk – hadden blijkbaar dus niet bijgedragen aan het afschrikingsbeleid. Hoewel de Berlijnse Muur een voor beide kanten aanvaardbare oplossing voor de Berlijnscrisis vormde had de Amerikaanse acceptatie ervan schade toegebracht aan het Koude Oorlogsbeleid van dat land. In het geval van Cuba stelt het ministerie dan ook dat hoewel de VS een duidelijke superioriteit op het gebied van kernwapens en conventionele militaire middelen hadden, dit de Sovjet-Unie niet had weten af te schrikken. Men komt tot de conclusie dat: '[...] the Soviets clearly lacked conviction that the US was determined to use force on this issue.'⁷⁹ Uiteindelijk wisten de Amerikanen de Sovjets er alsnog van te overtuigen dat verdere escalatie tot een kernoorlog zou leiden. Er kan echter wel gesteld worden dat met een werkelijk effectieve afschrikking de situatie in Cuba niet tot een dergelijk hoogtepunt was gekomen.

4.2 – Betekenis oplossing Cubacrisis

Uiteindelijk gingen de VS op 27 oktober 1962 over tot het uitvaardigen van een ultimatum; de Sovjet-Unie werd meegedeeld dat de Amerikanen binnen 24 uur Cuba zouden binnenvallen tenzij de Sovjets hun raketten zouden terugtrekken. De Amerikanen zouden op hun beurt de Jupiter-raketten uit Turkije

⁷⁵ Mose, *Preliminary thoughts on the Soviet build-up in Cuba*, p. 3.

⁷⁶ Ibid., pp. 4-5.

⁷⁷ United States Department of Defense, *Some lessons from Cuba* (14 februari 1963), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679054811>, p. 1.

⁷⁸ Ibid., p. 2.

⁷⁹ Ibid., p. 3.

weghalen, al werd het voorgesteld alsof er geen sprake was van een dergelijke *quid pro quo* regeling. Chroesjtsjov had al aan het begin van de crisis besloten om een directe confrontatie met de VS te vermijden, en stemde dan ook in met het ultimatum. De Cubacrisis kwam zo tot een vreedzaam einde. Hoewel ook de Amerikanen met de Jupiter-raketten iets van een concessie hadden gedaan, kon deze oplossing als een succesvolle demonstratie van de Amerikaanse standvastigheid gepresenteerd worden.⁸⁰ Het feit dat de Sovjets voor het oog van de wereld een Amerikaans ultimatum accepteerden zal het Amerikaanse afschrikkingsbeleid veel goeds hebben gedaan. De Amerikanen hadden hun vastberadenheid gedemonstreerd terwijl de bereidheid van de Sovjets om hun belangen met militair ingrijpen bij te zetten juist ontmaskerd was. In een memorandum van het State Department wordt dit sentiment dan ook benadrukt:

The short-run effects should be very favorable to the US. Unquestionably the US will emerge from this confrontation with increased prestige world-wide. The Soviet action should demonstrate once again the offensive nature of Soviet motivations more clearly than anything we could say. It should also demonstrate that the Soviets are not prepared to risk a decisive military showdown with the US over issues involving the extension of Soviet power.⁸¹

De resolutie van de situatie in Cuba vormde zo een aanzienlijke stimulans voor het Amerikaanse afschrikkingsbeleid. De vermeende bereidheid van de VS om tot een kernoorlog over te gaan om haar belangen te behartigen was verstevigd, terwijl die van de Sovjets een aanzienlijke knauw had opgelopen. Ook de Amerikaanse positie in Berlijn was er na Cuba zo duidelijk op vooruit gegaan:

Our position on Berlin should be greatly strengthened. Our resolute willingness to act in Cuba should result in a complete reassessment by the Soviets as to how far they can safely push US will in general, including Berlin. Similarly it should provide our Allies with fortitude for meeting Soviet threats.⁸²

In ieder geval op korte termijn verwachtten de Amerikanen dus dat de Sovjets meer zouden aansturen op onderhandeling en een vermindering van de spanningen tussen de twee supermachten.⁸³ Een poging om de VS ook in Berlijn voor het blok te zetten droeg het risico met zich mee dat de Sovjet-Unie nogmaals het initiatief zou verliezen en imagoschade zou oplopen.⁸⁴ Bernard Brodie, een prominent lid van de Amerikaanse denktank *RAND Corporation*, verklaarde Cuba dan ook als het bewijs dat een *nuclear* afschrikkingsbeleid werkt. De Sovjets zouden iedere militaire confrontatie uit de weg zijn gegaan uit angst voor Amerikaanse represailles op het gebied van de inzet van kernwapens. Het was niet het beleid van *flexible response* en de nadruk op conventionele middelen zoals uiteengezet in het vorige

⁸⁰ Trachtenberg, *A constructed peace*, pp. 352-355.

⁸¹ Raymond L. Garthoff, United States Department of State, Bureau of Politico-Military Affairs, *Significance of the Soviet backdown for future U.S. policy* (29 oktober 1962), memorandum, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679058859>, p. 1.

⁸² Ibid.

⁸³ Joseph F. Carroll, United States Defense Intelligence Agency, Director, *Soviet actions stemming from the present Cuban situation* (2 november 1962), rapport, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679056916>, p. 11.

⁸⁴ Ibid., pp. 5-6.

hoofdstuk dat de Sovjets had afgeschrikt.⁸⁵ Brodie pleitte dan ook voor een afschrikkingsbeleid dat meer dan ooit gericht was op nucleaire middelen:

A strong and consistent deterrent posture reduces to very low levels the probability of large-scale war, and at the same time it assures the preservation of everything we value. There is thus always a strong inducement to go-for-broke on deterrence.⁸⁶

Een effectief afschrikkingsbeleid kon volgens Brodie dus alleen worden bewerkstelligd door dit ook met de meest destructieve middelen kracht bij te zetten. Dit was weliswaar een standpunt dat de voorman van RAND ook voor de Cubacrisis al uitdroeg, maar de resolutie van de Cubacrisis had dit punt duidelijk kracht bijgezet.

De uitkomst van de Cubacrisis werd door westerse historici die tijdens de Koude Oorlog schreven over het algemeen dan ook gezien als een Amerikaanse overwinning. Sinds men dankzij de opening van verschillende archieven meer inzicht in de Sovjetkant van het verhaal heeft gekregen zijn dit soort opvattingen enigszins genuanceerd.⁸⁷ Chroesjtsjov zelf beweerde te zijn geslaagd in zijn intentie om het communistische regime in Cuba in stand te houden:

The aim of the American aggressors was to destroy Cuba. Our aim was to preserve Cuba. Today Cuba exists. So who won? It cost us nothing more than the round-trip expenses for transporting the rockets to Cuba and back.⁸⁸

Deels was dit misschien een rationalisering achteraf, maar Chroesjtsjovs intentie lijkt toch meer bij het behouden van Cuba dan bij het bereiken van een grootschalige strategische verschuiving te hebben gelegen.⁸⁹ Voor de betrokkenen die in dit hoofdstuk aan bod zijn gekomen is dit echter van weinig invloed. Zij ervoeren de plaatsing van Sovjetraketten als een buitengewoon reële dreiging voor de Amerikaanse veiligheid en strategische effectiviteit, ongeacht Chroesjtsjovs intenties. De Sovjet-Amerikaanse verhoudingen namen na het einde van de Cubacrisis bovendien een ander karakter aan. Er ontstond een zekere stabiliteit waarbij geen van beide kampen directe uitdagingen in elkaars invloedssferen aandurfde. Ook de status quo van een verdeeld Berlijn middenin communistisch Oost-Duitsland werd zo een acceptabele situatie. De wapenwedloop ging weliswaar door, maar verliep steeds meer volgens vaste regels. De Koude Oorlog zou nog bijna drie decennia voortduren, maar was zo in feite al in 1962 beslist.⁹⁰ Zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie zullen de crises in Berlijn en Cuba als een te groot risico hebben ervaren en herhaling hiervan hebben proberen te voorkomen.

Het mag zo duidelijk zijn dat de Amerikanen in hun beslissingsvorming in de Cubacrisis de situatie in Berlijn hebben laten meespelen. Vanaf het begin werd erkend dat mogelijke acties op Cuba een uitwerking zouden hebben op die eerdere crisis. De schade die het Amerikaanse afschrikkingsbeleid in Berlijn had opgelopen zal bovendien hebben meegespeeld in de standvastigheid die de Verenigde

⁸⁵ Bernard Brodie, RAND corporation, *AFAG talk: political impact of U.S. force postures* (28 mei 1963), speech, Digital National Security Archive, <http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/docview/1679042540>, pp. 8-10.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 9.

⁸⁷ Gaddis, *We now know*, p. 278.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*, pp. 278-279

⁹⁰ *Ibid.*, pp. 279-280.

Staten in dit conflict demonstreerden. Zoals de bovenstaande uiteenzetting heeft aangetoond was men er zich welbewust van dat een verdere ondermijning van dit principe een gevaar voor de Amerikaanse veiligheid zou hebben gevormd. De uiteindelijke oplossing van de Cubacrisis kan voor de Amerikanen dan ook als een overwinning worden beschouwd. De VS hadden laten zien dat ze voor bepaalde kwesties wel degelijk bereid waren ten strijde te trekken en zo het afschrikingsbeleid weer versterkt. Deze verbeterde Amerikaanse positie zorgde er weer voor dat de Sovjets bereid waren de bestaande situatie in Berlijn te accepteren. Beide crises hadden zich zo duidelijk niet in een vacuüm afgespeeld, maar waren van aanzienlijke invloed op elkaars verloop en resolutie.

5 – Conclusie

Het concept van nucleaire afschrikking was al met al nadrukkelijk aanwezig in de Amerikaanse beleidsvorming gedurende de Berlijnscrisis. De betrokkenen waren zich welbewust van deze theorie en het vormde dan ook een terugkerend onderwerp in de onderlinge communicaties en analyses tijdens het conflict. Over de vorm die afschrikking aan diende te nemen liepen de meningen wel uiteen. Invloedrijke figuren als Kissinger en McNamara pleitten voor het belang van conventionele middelen om eventuele escalatie beperkt te kunnen houden. Binnen de Amerikaanse regering gingen echter ook stemmen op die een meer nucleaire of agressieve vorm van afschrikking aanhielden, zoals bijvoorbeeld Dulles en Acheson. Deze interne verschillen ten spijt kwam het afschrikingsbeleid uiteindelijk neer op het in stand houden van het *idee* dat men bereid was om tot een (kern)oorlog over te gaan. Voor de Amerikanen betekende de acceptatie van de bouw van de Berlijnse Muur dat deze perceptie een flinke knauw had opgelopen. Dit besef valt dan ook duidelijk terug te zien in de Amerikaanse beleidsvorming ten tijde van de Cubacrisis. Verschillende Amerikanen zagen dit conflict als dé manier om hun geloofwaardigheid te herstellen. De uiteindelijke oplossing van de crisis – waarbij de Sovjets voor het oog van de buitenwereld een Amerikaans ultimatum accepteerden – deed de Amerikaanse standvastigheid dan ook veel goeds. De relatie tussen Berlijn en Cuba onderstreept zo nog maar eens dat dergelijke conflicten in de Koude Oorlog zich bepaald niet in een vacuüm afspeelden. Het concept van nucleaire afschrikking was niet alleen van invloed op het verloop van die twee crises, maar werd zelf ook beïnvloedt door de gebeurtenissen aldaar. De problemen waar de Amerikaanse beleidsmakers na de bouw van de Muur in Cuba tegen aanliepen zijn hier een duidelijk voorbeeld van.

Na Berlijn en Cuba nam de Koude Oorlog uiteindelijk een ander karakter aan. Er kan wel gesteld worden dat de periode eind jaren '50 en begin jaren '60 hiervoor doorslaggevend was. De crises in Berlijn en Cuba en de rol die nucleaire afschrikking daarin heeft gespeeld kunnen hier dan ook niet los van worden gezien. Het Amerikaanse afschrikingsbeleid – dat in de gehele Koude Oorlog een belangrijke rol bleef spelen – werd nergens meer op de proef gesteld dan in Berlijn en Cuba. De oplossing van de Cubacrisis, die in belangrijke mate werd gevoed door de ontwikkelingen in Berlijn, zorgde ervoor dat de VS in de rest van het conflict de overhand hadden. Hoewel met name Freedman en Gaddis de verklaring voor de ommekeer in deze periode meer bij structurele factoren zochten – zoals de veranderde verhoudingen tussen de Sovjet-Unie en China en de economische en culturele achterstand van de Sovjets – toont de hier uiteengezette analyse van nucleaire afschrikking aan dat de rol die Berlijn en Cuba hierin hebben gespeeld zeker niet onderschat dient te worden. Het was uiteraard niet de enige factor die meespeelde in deze kentering in de Koude Oorlog, maar er kan wel gesteld worden dat nucleaire afschrikking een doorslaggevend karakter had. Beide partijen waren immers niet langer bereid om de risico's te nemen die ze in Berlijn en Cuba nog wel accepteerden. Het conflict tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten verzandde zo in een impasse; wat de Amerikanen in staat stelde om op de langere termijn hun economische en culturele overmacht de doorslag te laten geven. Zonder het beleid van nucleaire afschrikking en de manier waarop dit de gebeurtenissen in Berlijn en Cuba had beïnvloed had men daar wellicht geen kans toe gekregen. Ook Marc Trachtenberg onderstreepte zoals vermeld het belang van deze twee gebeurtenissen. Hij legde echter de nadruk op Berlijn als kernpunt van de Koude Oorlog, terwijl vooral de uitkomst van de Cubacrisis beslissend was voor het Amerikaanse beleid in de rest van het conflict. Wel wordt zijn constatering dat de Cubacrisis een afgeleide van de Berlijnscrisis was door de bevindingen in deze scriptie deels bevestigd. In ieder geval wat betreft de Amerikaanse

afhandeling ervan kan er een vrij directe link met Berlijn gelegd worden. Het waren zo vooral de twee crises samen die bepalend waren.

Een logische vervolgstap op dit onderzoek zou zijn om te kijken hoe er tijdens de Berlijnscrisis met de theorie van nucleaire afschrikking werd omgegaan aan de Sovjetzijde. Het openstellen van de archieven na het einde van de Koude Oorlog zou een dergelijke aanpak mogelijk moeten maken. Als de Amerikaanse beleidsvoering enige indicatie is dan zal afschrikking ook bij de Sovjets een nadrukkelijke rol hebben gespeeld. Interessant is bovendien om na te gaan in hoeverre de Sovjet-Unie overtuigd was van de afschrikking die de Amerikanen poogden ten toon te stellen. Ook een analyse van de manier waarop nucleaire afschrikking ná de crises van Berlijn en Cuba bij de Amerikanen heeft meegespeeld kan interessante resultaten opleveren. Dit zou het idee dat in deze scriptie naar voren is gekomen – dat afschrikking een doorslaggevende rol in de twee crises en daardoor in de Koude Oorlog in het algemeen heeft gespeeld – kunnen ondersteunen dan wel verwerpen.

6 – Bibliografie

6.1 – Primaire bronnen

Digital National Security Archive, via ProQuest, collectie: *The Berlin Crisis, 1958-1962*, http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/dnsa_bc.

Digital National Security Archive, via ProQuest, collectie: *The Cuban Missile Crisis, 1962*, http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/dnsa_cc.

6.2 – Secundaire literatuur

Beschloss, Michael R., *Kennedy v. Khrushchev: the crisis years, 1960-63* (New York 1991).

Freedman, Lawrence, *Kennedy's wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam* (New York 2000).

Gaddis, John L., *We now know: rethinking Cold War history* (New York 1997).

Siracusa, Joseph M., *Nuclear weapons: a very short introduction* (Oxford 2008).

Steel, Ronald, 'Jack be nimble' (versie 23 juni 1991), *Los Angeles Times*, recensie van: 'Michael R. Beschloss, *Kennedy v. Khrushchev: the crisis years, 1960-63* (New York 1991)', via: http://articles.latimes.com/1991-06-23/books/bk-1820_1_missile-crisis (geraadpleegd 13 januari 2017).

Trachtenberg, Marc, *A constructed peace: the making of the European settlement, 1945-1963* (Princeton 1999).

Wall, Irwin, recensie van: 'Marc Trachtenberg, *A constructed peace: the making of the European settlement, 1945-1963* (Princeton 1999)', *Central European History* 35:3 (2002), pp. 461-462.